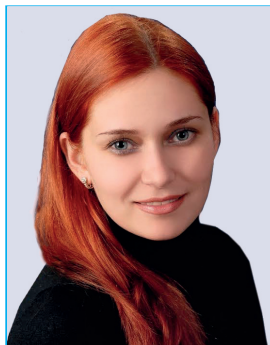

MODERN FORMS OF CAREER GUIDANCE WITH SENIOR PUPILS

Katkova T.A.

Master of Psychology,
Senior Lecturer of the
Department of Psychology,
Melitopol State
Pedagogical University
named after Bogdan
Khmelnysky, Ukraine
katkova963@gmail.com

Tsarkova O.V.

D.Sc. in Psychology,
Professor,
Melitopol State
Pedagogical University
named after Bogdan
Khmelnysky,
Ukraine
olik.tzarkova@gmail.com

The urgency of the study lie in the fact that, despite political and social changes, the economic crisis and instability in society in general, the choice of profession is one of the important processes of human life. The purpose of the study is to identify features and determine the role of modern methods of career guidance in the professional orientation of senior pupils. Methods of observation, questionnaires, interviews with senior pupils for detailed consultation on the choice of profession on the basis of the results of career guidance with students were used. The person rarely has inclination only to one of the spheres of professional activity, as the profession can not belong to only one group of professions. Therefore, it is necessary to draw conclusions not only on the basis of one of the career guidance types. It is important to consider all aspects of the choice and make the final conclusions purposefully and deliberately. So, we suggest such an approach to be taken to the classification of professions: it must be understood that a profession can be characterized simultaneously by signs of different types, but equally. The article outlines the ways of further studying the research problem.

Key words: choice, profession, professional orientation, professional selection, self-determination, youth.

Актуальність дослідження полягає у тому, що незважаючи на політичні та соціальні зміни, економічну кризу і нестабільність в суспільстві загалом, вибір професії є одним з важливих процесів життя людини. Мета дослідження полягає у виявленні особливостей та визначенні ролі сучасних методів профорієнтаційної роботи в професійній орієнтації старшокласника. Використано методи спостереження, анкетування, тестування, бесіди зі старшокласниками для детальної консультації щодо вибору професії на основі отриманих результатів профорієнтаційної роботи з учнями. Дуже рідко особистість має нахили лише до однієї зі сфер професійної діяльності, як і професія не може бути приналежна лише до однієї групи професій. Тож робити висновки треба не лише на основі одного з видів профорієнтаційної роботи. Важливо враховувати усі аспекти вибору та робити кінцеві висновки цілеспрямовано та обдуманно. В статті окреслено шляхи подальшого вивчення проблеми дослідження.

Ключові слова: вибір, професія, професійна орієнтація, профвідбір, самовизначення, юність.

Problem statement. The urgency of the study lie in the fact that, despite political and social changes, the economic crisis and instability in society in general, the choice of profession is one of the important processes of human life. It is very important to find a truly “own” affair, which enables you to realize your creative potential and will bring real pleasure, not just money. In the life of each person at a certain time there is one of the most important issues – the choice of occupation. No wonder this process is sometimes called “second birth”, because the choice of profession is the transition to an independent working life. Whether is right a person had made a choice depends his or her place among people, social value and physical and mental health.

According to international comparative studies, a controversial situation has emerged in the school system of education. If, according to experts, primary school shows one of the best results of studying in the world, school students are still allocated by training in mathematics and natural sciences in secondary, then the average grade in natural science literacy is lower of adolescents in high school than that of peers from foreign countries. In 2006, they were in the top ten among 57 countries (Shafranov-Kutsev, Tolstoguzov, 2014).

The decision on the choice of profession should be made independently and justified, but at the same time it is necessary to consider the advice of teachers, parents and other interested people. This difficult process lasts not for one day, which gives it even more importance. Although the type of professional activities and interests may change with events and worldview, a significant amount of different resources

of studying the issue cannot be taken into consideration. After studying the scientific literature on the subject the features of career counseling of adolescents and teens would be distinguished and specialty diagnostic techniques that can be used in the work of school psychologists, occupational guidance services can be selected and used also by teachers in the education process.

Analysis of recent research and publications. Many scholars have studied a wide range of issues and found out the features, stages and patterns of professional orientation development. A.E. Holomshtok determines the professional orientation as a system of public and pedagogical influence on youth in order to prepare it for the conscious choice of the profession (Klimov, 2004).

I.N. Nazimov gave the following definition of professional orientation: "Professional orientation and its most important component – professional selection – a scientifically grounded system of methods and means of influencing on students and employing of individuals, which promotes their timely involvement in various sectors of the economy, rational arrangement, effective use and consolidation in place work on the basis of objective assessment and account of inclinations, abilities and individual qualities of each person" (Zeer, Pavlova, Sadovnikova, 2004).

Modern local and foreign scientists pay attention to self-identification of the person in adolescence, focusing on the process of self-affirmation. According to A. Rean, adolescents at different stages of personal development modify and complicate such formations as diligence, responsibility and empathy, and on the other hand, they are ambitious, principled and capricious. The process of self-determination depends on the development of the individual during the period of maturation to a certain extent. According to I. Kon, the person in this period tends to define his Self and his own potentials. As D. Elkonin and T. Dragunova noted, personality differentiates certain forms of self-affirmation and implements them in the community of peers and adults. Today, the process of self-affirmation is studied together with the process of self-realization, self-education and the choice of profession in the period of maturation (Baklytskyy, 2008).

Currently, along with the developed system of general and vocational education, as well as the established mechanisms for attracting students to a high school, great attention is paid to the system of training teaching staff in Singapore. Future teachers in this country are trained only by the National Institutes of Education, where you can only be enrolled as a graduate student after having undergone a serious professional selection system. The colossal investments of the country into the system of teacher training, the costs of supporting the social status and the material status of teachers allowed the Singapore Education System to become one of the most effective in the world (Solovyova, 2005).

The purpose of the study is to identify features and determine the role of modern methods of career guidance work in the professional orientation of senior pupils. To achieve the purpose of the research, we identified the following tasks: to carry out a theoretical analysis of one of the most important periods of human development – youth; to determine the level of significance of modern forms of career guidance work of teachers; to establish the role and peculiarities of professional self-determination of senior pupils; to conduct an experimental study of the peculiarities of professional self-determination of modern high school students.

Research methods: theoretical (processing of scientific periodicals on the subject of research, comparison); empirical (conversation, observation and testing using the following methods: "Differential and diagnostic questionnaire" (Kabardova L.N.), "Diagnostics of the structure of signaling systems" (E.F. Zeer, A.M. Pavlova, N.O. Sadovnikova), "Diagnostics of professional readiness"; qualitative and quantitative data processing methods.

The method "Diagnostics of the structure of signaling systems" is a reliable mean of determining one of two levels of perception. The advantage of the technique is the versatility and convenience. The first signaling system is a set of undeniable conditioned stimuli that cause excitation in analyzers and conditioned-reflex processes. A set of verbal signals that cause nerve processes on the basis of which certain nerve bonds occur – is the second signaling system. It is worth noting that the last signaling system is unique to a human and provides a higher level of reflection. On the interaction of these systems types of higher nervous activity are distinguished: artistic, mental and secondary (Golomshtok, 1979).

These two types differ in terms of perception, for example, artistic activity is characterized by the integrity of perception, the brightness of images, emotionality, and only splitting into separate parts and seeking the meaning is common for mental activity. In the field of imagination and thinking of a person, which belongs to the mental type of nervous activity, abstract, theoretical thinking is characterized, while "artists" are characterized by figurative thinking and high emotional sphere.

Methodology “Diagnostics of professional readiness” is intended to determine the level of readiness for a certain professional activity.

Readiness is the state of the person in which a person shows his or her qualities positively in relation to the chosen professional activity. The study of this process was undertaken by L.A. Kandibovich, M.L. Dyachenko, V.A. Ponomarenko. On the basis of the purpose setting there is a state of readiness for action. After that there is a development of schemes of future actions, plans and tasks. The state of readiness has a very complex dynamic structure, which consists of the following components: operational, motivational, evaluational, volitional, orientational.

The advantage of the methodology is that the level of readiness of a person to a certain type of professional activity can be judged on the basis of the presence of his or her professional skills and abilities, emotional readiness.

Methodology “Differential and diagnostic questionnaire” is intended for selection on different types of professions according to the classification of types of professions according to E.O. Klimova. It can be used for professional guidance of adolescents and adults. The advantage of the technique is that it differs from the previous diagnosis, this technique only indicates the branch to which the adolescent has the greatest inclination.

Presentation of basic material of the research. Youth is studied according to the teaching of L.S. Vygotsky about the role of the leading activity and social situation of the individual. Youth is a period of transition to independence and the acquisition of mental and social maturity. One of the most responsible stages of human development is the adolescence. At this time, you can already observe psychological and social maturity, as well as morpho-functional maturation of the body. In development physiology, it was determined that this age begins at the age of 16 for girls and at 17 for boys. This stage of person development falls into the senior classes when intensive educational load and emotional stress, which is inevitable during the choice of a profession and preparation for admission to an adult, independent life begins. Early adolescence is a very important stage in the formation of the individual. During this period a teenager is preparing for the life of an adult, his or her social place, future professional activities. Often, it is precisely that the process of self-determination of a person falls in early adulthood. At this time, the personality forms the “Self”, the actions become serious and independent. Person already reaches social maturity at this time. The stage of responsible adult life begins, teenagers tend to be independent from their parents. They begin to build serious relationship with the opposite sex.

We believe that the choice of profession must be well-founded and not dependent on random coincidences. And the help in this choice should be provided by parents, teachers, school psychologists, social workers, etc. The final stage before the preparation for professional activity is career guidance work with senior pupils. It includes: professional counseling, professional information, professional diagnosis, professional orientation and professional selection. It is also worth noting that it is important to use many different types and methods of career guidance to obtain the exact and correct result of career guidance work. Choosing a profession is an important process and should be addressed seriously. Properly selected professional activity brings moral satisfaction and increases productivity and quality of products in the future.

Self-determination of a person is an important process for each individual. It has a dynamic character and many levels. There are two types of factors: subjective and objective. Subjective factors include interests, abilities, features of temperament and character. Objective are the level of preparation, the state of health and awareness of the world of professions, the impact of the surrounding social environment, the media, literature and art, culture, and others, which, in the conditions of social transformations, if do not lost certainty, at least change it under the influence of market and democratic innovations. The process of self-determination stands next to the process of self-affirmation. The criteria for determining the levels of self-affirmation is independence – dependence, concentration on oneself – concentration on others, recognition by others – non-recognition by others.

Analyzing the organization of professional orientation work abroad, we can note the common feature characteristic of education systems in developed countries: the main element in the organization of professional self-determination of young people is the activities of teachers and specialists in secondary school. Considering the system of career guidance in different countries, we can distinguish an interesting relationship: the higher the level of income per capita in the state, the greater impact that it produces on professional orientation policy (Nazimov, 1972).

Gymnasium № 19 in Melitopol was selected as the experimental base of our research. The study involved senior pupils aged from 15 to 17, who are in a position to choose a future profession. To study the research problem, we have asked to complete a questionnaire. The results of the survey suggest that most of the students (91%) chose the kind of future activity, among which a large part (87%) of the students plan to enter higher education. We can observe that 74% of respondents like to draw, 57% like to take part in public performances, 72% like to work with computers, 87% are engaged in sports, 69% like to help people. To the question "Do you write poems?" a small percentage of students (26%) answered "yes", as well as to the question "Do you like to repair something?" only 36% of the respondents answered "yes".

After carrying out the methodology "Diagnostics of the structure of signaling systems" and the processing of the data obtained, we can draw some conclusions about the presence of one or two types of signaling systems for the individual. In the course of the research, we found that for the majority of the class the ratio of expressiveness and predominance of functionality is the highest in the Handwriting Scale, they have technical skills, the ability to crawl, repair and execute precise manual manipulation of objects. The Metaphorization Scale (25%) of the students scored the highest points. This is a sign of the student's creative talent, characterized by his or her ability to notice and use metaphors in language, poetry and artistic works. The scale of the "Imagery of Presentation" (17%) is a scale of a creatively gifted person, it is a developed fantasy and representation, a vivid imagery of thinking, the ability to depict the images in the drawings.

Each person combines the skills described above, but in different combinations. On this basis, it becomes clear that the most prominent people of the artistic type are the most inclined to professional activity which includes emotionality, imagery and imagination. People of a mental type better realize themselves in the activities associated with logical and mathematical actions, formulas, concepts. Medium-type individuals combine the features of both types. Appropriate selection of future professional activities must be justified and in no hurry. It is also important to pay attention not only to future prospects in wages and the prestige of the profession, but to make choices according to their interests, skills and desires. Everyone has a certain set of habits, abilities, skills, interests and abilities in the various activities that need to be able to guide in the right direction.

The choice of profession is a very important and serious task, which can not be justified only on one test, that is why we conducted a research using the method of "Diagnostics of professional readiness".

The big advantage of this diagnosis is to get results based on three scales: "skill", "attitude" and "professional wishes," which makes the result more accurate. And then, based on the results of the student's responses, a conclusion is drawn regarding the most favorable sphere of his or her professional activity. The results obtained during the study showed that the type of profession "Man-nature" contains the most favorable indicators, because the skills, attitudes and professional wishes are roughly the same. Of course, these three scales can be sharply different, as we see the type "Man-techniques" and "Man-artistic image". This suggests that these types of professional activities do not fit the subject at all. But it should be remembered that no occupation can be fully attributed to one type of professional activity and to draw definitive conclusions.

For accuracy of the research, we proposed "Differential and diagnostic questionnaire" to the students. After conducting the research, we found that 25% of senior students have a focus on professions which belongs to "Man-Sign" system. These are activities related to numbers, documents and language. This group includes such professions as programmer, accountant, linguist, economist. Type of professions "Man-artistic image" is suitable for 22% of students. These students have developed imagination and imaginative thinking. Professions that are suitable for them are artist, hairdresser, actor, TV host, host holidays, costume designer, choreographer, screenwriter, director and others. The same number of senior pupils has an orientation in the field of "Man-techniques" and "Man-nature" – 19%. Professions belonging to the "Man-techniques" group are builder, driver, designer, mechanic, etc., "Man-nature" are the following: agronomist, veterinarian, zoo-technician, sinologist, geologist, etc. Only 15% of students have an orientation towards the type of future professional activity "Man-Man". Senior students who scored the highest points on this scale seek to work with people (hairdresser, teacher, doctor, lawyer, salesman, psychologist and others).

Research conclusions and prospects for further exploration. The choice of profession, as we see it, is a complex and long-lasting process. The problem is not so much in its overall duration, but in the sequence of stages. Indeed, a properly constructed and scientifically substantiated system of career guidance work is one of the decisive factors in the correct choice of profession.

Based on the results of the research it can be concluded that work on professional orientation should be considered as a system that includes objective and subjective factors, that is, the influence of external conditions and individual psychological characteristics of the individual. And it turns out that professional orientation is a holistic system of psychological measures aimed at the self-determination of senior high school students in the world of professions.

As a result of our research, it was discovered that the majority (25%) of senior pupils who participated in the survey chose the "Man-Sign system" type for their future professional activities.

The methodology used in our research is "Diagnosis of professional readiness" is also used to identify the level of readiness of a person for professional activity. According to the results of this technique, we see that the most favorable conditions for the professional sphere "Man-nature".

For a more accurate result of the research the "Differential and diagnostic questionnaire" was used. The advantage of the technique is that it indicates which profession suits the respondent. The accuracy of the result is achieved through the study procedure, which involves the selection of one of the proposed professional activities.

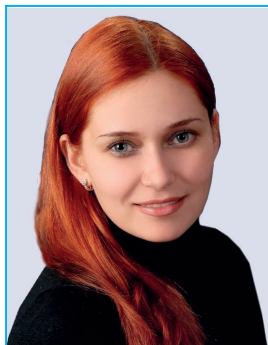
A person rarely has inclination only to one of the spheres of professional activity, as the profession can not belong to only one group of professions. Therefore, it is necessary to draw conclusions not only on the basis of one of the types of career guidance work. It is important to consider all aspects of the choice and make the final conclusions purposefully and deliberately. So, we suggest such an approach to be taken to the classification of professions: it must be understood that a profession can be characterized simultaneously by signs of different types, but equally.

The prospect of further research of this problem is taking into account all aspects of the choice of profession. Choosing the right professional path always leads to moral, aesthetic and general treasures.

References

- Baklytskyi, I.O. (2008). *Psykhohohiya pratsi: pidruchnyk* [Psychology of labor: a textbook]. Kyiv: Znannya.
- Education statistics digest 2010. Singapore Ministry of education. URL: <http://www.moe.gov.sg/education/education-statisticsdigest/files/esd-2010.pdf>.
- Golomshtok, A.E. (1979). *Vybor professii i vospitaniye lichnosti shkolnika* [Choice of profession and education of the student's personality]. Moscow: Pedagogika.
- Klimov, E.A. (2004). *Psikhologiya professionalnogo samoopredeleniya* [Psychology of professional self-determination]. Moscow: Akademicheskii projekt.
- Nazimov, I.M. (1972). *Proforyentatsiya i profvidbir v sotsialistychnomu suspilstvi* [Professional orientation and professional selection in a socialist society]. Moscow: Pedagogika.
- Shafranov-Kutsev, G.F., Tolstoguzov, S.N. (2014). *Proforyentatsionnyye praktiki VUZA: monografiya* [Vocational guidance practice: monograph]. Moscow: Logos.
- Solovyova, L. (2005). Systema proforyentatsiynoyi roboty v shkoli [System of vocational guidance work at school]. *Profesiyna diahnostyka*. T. Goncharenko (Ed.). Kyiv: Red. zahaloped. Haz.
- Zeer, E.F., Pavlova, A.M., Sadovnikova, N.O. (2004). *Proforyentologiya: Teoriya i praktika: ucheb. posob. Dlya vysshey shkoly* [Professional orientation: Theory and practice: Textbook. For higher school]. Moscow: Akademicheskii projekt.

СУЧАСНІ ФОРМИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ

Каткова Т.А.

магістр психології,
старший викладач,
Мелітопольський
державний педагогічний
університет імені Богдана
Хмельницького, Україна

katkova963@gmail.com

Царькова О.В.

д. псих.н.,
професор
Мелітопольський
державний педагогічний
університет імені Богдана
Хмельницького, Україна

oliktzarkova@gmail.com

Актуальність дослідження полягає у тому, що, незважаючи на політичні та соціальні зміни, економічну кризу і нестабільність в суспільстві загалом, вибір професії є одним з важливих процесів життя людини. Мета дослідження полягає у виявленні особливостей та визначенні ролі сучасних методів профорієнтаційної роботи в професійній орієнтації старшокласника. Використано методи спостереження, анкетування, тестування, бесіди зі старшокласниками для детальної консультації щодо вибору професії на основі отриманих результатів профорієнтаційної роботи з учнями. Дуже рідко особистість має нахили лише до однієї зі сфер професійної діяльності, як і професія не може бути приналежна лише до однієї групи професій. Тож робити висновки треба не лише на основі одного з видів профорієнтаційної роботи. Важливо враховувати усі аспекти вибору та робити кінцеві висновки цілеспрямовано та обдуманно. В статті окреслено шляхи подальшого вивчення проблеми дослідження.

Ключові слова: вибір, професія, професійна орієнтація, профвідбір, самовизначення, юність.

The urgency of the study lie in the fact that, despite political and social changes, the economic crisis and instability in society in general, the choice of profession is one of the important processes of human life. The purpose of the study is to identify features and determine the role of modern methods of career guidance in the professional orientation of senior pupils. Methods of observation, questionnaires, interviews with senior pupils for detailed consultation on the choice of profession on the basis of the results of career guidance with students were used. The person rarely has inclination only to one of the spheres of professional activity, as the profession can not belong to only one group of professions. Therefore, it is necessary to draw conclusions not only on the basis of one of the career guidance types. It is important to consider all aspects of the choice and make the final conclusions purposefully and deliberately. So, we suggest such an approach to be taken to the classification of professions: it must be understood that a profession can be characterized simultaneously by signs of different types, but equally. The article outlines the ways of further studying the research problem.

Key words: choice, profession, professional orientation, professional selection, self-determination, youth.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження полягає у тому, що, незважаючи на політичні та соціальні зміни, економічну кризу і нестабільність в суспільстві загалом, вибір професії є одним з важливих процесів життя людини. Дуже важливо знайти дійсно «свою» справу, яка надає змогу реалізувати свій творчий потенціал та буде приносити справжнє задоволення, а не лише гроші. В житті кожної людини в певний час постає одне з найважливіших питань – вибору професійної діяльності. Недаремно цей процес іноді має назву «друге народження», адже вибір професії це перехід до самостійного трудового життя. Від того, наскільки правильно людина зробила свій вибір, залежить її місце серед людей, суспільна цінність та фізичне й психічне здоров'я.

Рішення щодо вибору професії має прийматися самостійно й обґрунтовано, але в той же час треба зважати на поради вчителів, батьків й інших зацікавлених цією справою людей. Цей важкий процес триває не один день, що надає йому ще більшого значення. І хоча вид професійної діяльності та інтересів може змінюватися разом з подіями та світосприйняттям людини, не можна не приділяти значну кількість різних ресурсів вивченню цього питання. Після вивчення наукової літератури з даного питання будуть виявлені особливості профорієнтації підлітків та відібрані методики діагностики спеціальності підлітків, які можна застосовувати у роботі шкільних психологів, служб профорієнтації, а також можуть використовуватися викладачами у виховній роботі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених вивчали велике коло питань та з'ясували особливості, етапи та закономірності розвитку професійної орієнтації. Так, А.Е. Голомшток визначає професійну орієнтацію як систему громадського та педагогічного впливу на молодь з метою її підготовки до свідомого вибору професії [2].

І.Н. Назімов дав таке визначення профорієнтації: «Профорієнтація та її найважливіша складова частина – профвідбір – це науково обґрунтована система методів і засобів впливу на учнів і працевлаштування осіб, що сприяє їх своєчасному залученню в різні галузі народного господарства, раціональної розстановки, ефективному використанню і закріпленню за місцем роботи на основі об'єктивної оцінки та обліку схильностей, здібностей та індивідуальних якостей кожної людини» [5].

Сучасні вітчизняні та зарубіжні вчені, приділяють увагу самовизначенню особистості в підлітковому віці, акцентуючи увагу на процесі самоствердження. На думку А. Реана, у підлітків на різних етапах особистісного розвитку модифікуються та ускладнюються такі утворення, як старанність, відповідальність та емпатійність, а, з іншого, – амбіційність, принциповість та примхливість. Процес самовизначення в певній мірі залежить від розвитку особистості у період дорослішання. З точки зору І. Кона, особистість у цей період прагне до визначення власного «Я» та власних потенціалів. Як зазначали Д. Ельконін, Т. Драгунова, особистість диференціює певні форми самоствердження та реалізує їх у спільноті однолітків і дорослих. На сьогодні процес самоствердження вивчається разом із процесом самореалізації, самовиховання та вибору професії в період дорослішання [1].

В даний час, в Сінгапурі поряд з розвиненою системою загальної та професійної освіти, а також сформованими механізмами залучення студентів до вищої школи, велика увага приділяється системі підготовки педагогічних кадрів. Майбутніх вчителів у цій країні готує тільки Національний інститут освіти, у який потрапити на навчання абітурієнт може, лише пройшовши серйозну систему професійного відбору. Колосальні вкладення країни в систему підготовки вчителів, витрати на підтримку соціального статусу та матеріального становища педагогів дозволили в підсумку сінгапурській системі освіти стати однією з найефективніших у світі [8].

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей та визначенні ролі сучасних методів профорієнтаційної роботи в професійній орієнтації старшокласника. Для досягнення мети дослідження нами було визначено наступні завдання: здійснити теоретичний аналіз одного з найважливіших періодів розвитку людини – юності; визначити рівень значущості сучасних форм профорієнтаційної роботи вчителів; встановити роль та особливості професійного самовизначення старшокласників; провести експериментальне дослідження особливостей професійного самовизначення сучасних старшокласників.

Методи дослідження: теоретичні (обробка наукових та періодичних видань з теми дослідження, порівняння); емпіричні методи дослідження (бесіда, спостереження та тестування за допомогою наступних методик: «Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО)» (Кабардова Л.Н.), «Діагностика структури сигнальних систем» (Е.Ф. Зеєр, А.М. Павлова, Н.О. Садовникова), «Діагностика професійної готовності»); якісні та кількісні методи обробки даних.

До вибору професії слід відноситися як до однієї з найважливіших життєвих подій. Виділяють основні чинники, що впливають на вибір професії, які звичайно об'єднують у дві групи: суб'єктивні і об'єктивні. До суб'єктивних відносять інтереси, здібності, особливості темпераменту і характеру. До об'єктивних – рівень підготовки (успішності), стан здоров'я та інформованість про світ професій, вплив навколишнього соціального середовища, засобів масової інформації, літератури, мистецтва, культури та інших, які в умовах суспільних трансформацій якщо й не втрачають колишню визначеність, то принаймні змінюють її під впливом ринкових і демократичних інновацій. До об'єктивних чинників тісно примикають соціальні характеристики, наприклад такі, як освітній рівень батьків, соціальне оточення та ін. [4].

Існує багато визначень та класифікацій рівнів самовизначення, але ми розглянули це питання за Є.А. Клімовим. Є.А. Клімов виділяє два рівні професійного самовизначення: гностичний (перебування свідомості і самосвідомості); практичний (реальні зміни соціального статусу людини) [4].

Професійне становлення особистості здійснюється під впливом соціальних дій, поведінки та власної активності учня. У період професійного становлення, під час переходу від однієї стадії до іншої супроводжується труднощами, інколи кризовими явищами. Зміни одних стадій іншими відбуваються відповідно до психологічного віку та професійно-особистісного становлення.

Важливу роль у професійній орієнтації школярів відіграють факультативні курси. Значна їх частина орієнтує старшокласників на конкретну професію і дає їм певний обсяг знань, умінь і навичок з цієї професії. Провідна роль у цій роботі належить класному керівникові. Він упродовж тривалого часу

спостерігає за учнями свого класу, вивчає їх індивідуальні особливості, інтереси, здібності й нахили, контактує з батьками, знає виховний потенціал кожної сім'ї. Це дає йому змогу організувати профорієнтаційну роботу на належному рівні. Серед форм такої роботи, використовуваних класними керівниками, найефективнішими є екскурсії, зустрічі з фахівцями, колишніми випускниками, вечори, диспути, конференції, класні години, заняття в гуртках, факультативи, що дає їм змогу спостерігати за розвитком у школярів професійних інтересів [6].

Правильний вибір професії надає моральне задоволення та підвищення самооцінки, а пізніше – високу продуктивність праці та високу якість продукції.

Методика «Діагностика структури сигнальних систем» є надійним засобом визначення одного з двох рівнів сприйняття. Перевагою методики є універсальність та зручність. Перша сигнальна система – це сукупність безперечних умовних подразників, які викликають збудження в аналізаторах та умовно-рефлекторних процесах. А сукупність словесних сигналів, які викликають нервові процеси, на основі яких виникають певні нервові зв'язки – це друга сигнальна система. Варто зауважити, що друга сигнальна система властива лише людині та забезпечує більш високий рівень відображення. На взаємодії цих систем виділяються типи вищої нервової діяльності: художній, розумовий та середній [3].

Різняться ці два типи за рівнем сприйняття, наприклад, для художньої діяльності характерна цілісність сприйняття, яскравість образів, емоційність, а для розумової діяльності лише дроблення на окремі частини та пошук сенсу. У сфері уяви та мислення особи, які належать до розумового типу нервової діяльності, характеризуються абстрактним, теоретичним мисленням, у той час як «художники» відзначаються образним мисленням і відзначаються високою емоційністю в емоційній сфері.

Методика «Діагностика професійної готовності» призначена для визначення рівня готовності до певної професійної діяльності.

Готовність – це стан особистості, у якому людина проявляє свої якості позитивно стосовно обраної професійної діяльності. Вивченням цього процесу займалися Л.А. Кандибовіч, М.Л. Дьяченко, В.А. Пономаренко. На основі постановки мети виникає стан готовності до діяльності. Після чого йде розробка схем майбутніх дій, планів, завдань. Стан готовності має дуже складну динамічну структуру, яка складається з таких компонентів: операційний, мотиваційний, оцінний, вольовий, орієнтаційний.

Перевагою методики є те, що про рівень готовності особистості до певного виду професійної діяльності можна судити на основі наявності в неї професійних навичок та вмінь, емоційної підготовленості [3].

Методика «Диференційно-діагностичний опитувальник» призначена для відбору на різні типи професій відповідно до класифікації типів професій за Є.О. Климовим. Можна використовувати при профорієнтації підлітків і дорослих. Перевагою методики є те, що вона, на відміну від попередньої діагностики, лише вказує галузь, до якої підліток має найбільшу схильність.

Виклад основного матеріалу. Юність вивчають згідно вчення Л.С. Виготського про роль професійної діяльності та соціальної ситуації особистості. Юність – це період переходу до самостійності та придбання психічної та соціальної зрілості. Один з найвідповідальніших етапів розвитку людини – це юнацький вік. У цей час вже можна спостерігати психологічне та соціальне дорослішання, а також завершується морфо-функціональне дозрівання організму. У віковій фізіології визначили, що у дівчат цей вік починається в 16 років, та в 17 у хлопців. Цей етап розвитку людини припадає на старші класи, коли починається інтенсивне учбове навантаження та емоційне напруження, неминуче під час вибору професії і підготовки до вступу до дорослого, самостійного життя. Рання юність – це дуже важливий етап становлення особистості. В цей період підліток готується до життя дорослої людини, її соціального місця, майбутньої професійної діяльності. Найчастіше саме на ранню юність припадає процес самовизначення людини. У цей час в особистості формується власне «Я», вчинки набувають серйозності та самостійності. Людина в цей час вже досягає соціальної зрілості. Починається етап відповідальної дорослості, підлітки прагнуть бути незалежними від батьків. Починають набувати серйозності стосунки з протилежною статтю.

Ми вважаємо, що вибір професії має бути добре обґрунтованим та не мати залежності від випадкових збігів. А допомогу в цьому виборі мають надавати батьки, вчителі, шкільні психологи, соціальні працівники та ін. Останнім етапом перед підготовкою до професійної діяльності є профорієнтаційна робота зі старшокласниками. Вона включає в себе: професійну консультацію, професійну інформацію, професійну діагностику, професійну орієнтацію та професійний відбір. Варто зазначити також те, що для отримання точного та правильного результату профорієнтаційної роботи

важливо використовувати багато різних видів та методів профорієнтації. Вибір професії є важливим процесом і підходити до нього треба серйозно. Правильно обрана професійна діяльність приносить моральне задоволення та підвищує продуктивність праці та якість продукції у майбутньому.

Самовизначення людини – це важливий процес для кожної особистості. Він має динамічний характер та багато рівнів. Існують два види чинників: суб'єктивні і об'єктивні. До суб'єктивних відносять інтереси, здібності, особливості темпераменту і характеру. До об'єктивних – рівень підготовки, стан здоров'я та інформованість про світ професій, вплив навколишнього соціального середовища, засобів масової інформації, літератури і мистецтва, культури і та інших, які в умовах суспільних трансформацій якщо й не втрачають колишню визначеність, то принаймні змінюють її під впливом ринкових і демократичних інновацій. Процес самовизначення стоїть поряд із процесом самоствердження. Критеріями визначення рівнів самоствердження є самостійність – залежність, сконцентрованість на собі – сконцентрованість на інших, визнання іншими – невизнання іншими.

Аналізуючи організацію профорієнтаційної роботи за кордоном, можна відзначити спільну рису, характерну для систем освіти розвинених країн: головним елементом в організації професійного самовизначення молодих людей є діяльність педагогів і фахівців середньої школи. Розглядаючи системи профорієнтаційної діяльності в різних країнах, можна виділити цікаву залежність: чим вище в державі рівень доходу на душу населення, тим більший вплив він справляє на профорієнтаційну політику [7].

Експериментальною базою нашого дослідження було обрано гімназію № 19 м. Мелітополь. В дослідженні брали участь старшокласники віком від 15 до 17 років, які перебувають у стані вибору майбутньої професії. Для вивчення проблеми дослідження нами було запропоновано учням пройти анкетування. Результати анкетування дозволяють говорити про те, що більша частина (91%) старшокласників обрала вид майбутньої діяльності, серед яких значна частина (87%) учнів планують вступати до ВНЗ. Ми можемо спостерігати, що 74% опитуваних люблять малювати, 57% полюбляють брати участь у публічних виступах, 72% подобається робота з комп'ютером, 87% займаються спортом, 69% полюбляють допомагати людям. На запитання «Ви пишете вірші?» незначна частина учнів (26%) відповіли «так», як і на запитання «Вам подобається щось ремонтувати?» відповіло «так» лише 36% учасників опитування.

Після проведення методики «Діагностика структури сигнальних систем» та обробки отриманих даних можна робити певні висновки щодо наявності у особистості одного чи двох типів сигнальних систем. В процесі дослідження ми виявили, що у більшій частини учнів класу співвідношення виразності та переважання функціональних можливостей є найвищою в шкалі «Ручні навички»: мають технічні навички, здатність майструвати, ремонтувати та здійснювати точні ручні маніпуляції з предметами. У шкалі «Метафоризація» учні набрали найбільше балів (25%). Це ознака творчої обдарованості учня, характеризується вона здатністю помічати та використовувати метафори у мові, віршах та художніх творах. Шкала «Образність уявлення» (17%) – це шкала творчо обдарованої людини, вона представляє собою розвинену фантазію та уявлення, яскраву образність мислення, вміння зображувати образи в малюнках.

В кожній особистості поєднуються описані вище вміння, але у різних поєднаннях. Виходячи з цього стає зрозуміло, що до професійної діяльності, яка включає емоційність, образність та фантазію, найбільше схильні люди художнього типу. Люди розумового типу краще реалізують себе у діяльності, пов'язаній з логічними та математичними діями, формулами, поняттями. Особи середнього типу поєднують у собі риси обох типів. Підходити до вибору майбутньої професійної діяльності треба обґрунтовано та не поспішаючи. Важливо також звертати увагу не лише на майбутні перспективи в заробітній платні та престижності професії, а робити вибір згідно своїх інтересів, навичок та бажань. Кожна людина має певний набір звичок, можливостей, вмінь, інтересів та здатностей в різних видах діяльності, які треба вміти направити в потрібне русло.

Вибір професії – це дуже важливе та серйозне завдання, яке не може бути обґрунтоване лише на одному тесті, саме тому нами було проведено дослідження за допомогою методики «Діагностики професійної готовності».

Великим плюсом цієї діагностики є отримання результатів на основі складання трьох шкал: «вміння», «ставлення» та «професійні побажання», що робить результат більш точним. А потім за результатами відповідей учня робиться висновок стосовно найбільш сприятливої для нього сфери професійної діяльності. Результати, отримані в ході дослідження, показали, що тип професії «Людина-

природа» вміщує найбільш сприятливі показники. Тому що шкали вміння, ставлення та професійних побажань знаходяться приблизно на одному рівні. Звісно, ці три шкали можуть бути різко різні, як ми бачимо: тип «Людина-техніка» та «Людина-художній образ». Це говорить про те, що ці типи професійної діяльності зовсім не підходять випробуваному. Але слід пам'ятати, що жодну професію не можна повністю віднести до одного типу професійної діяльності, і робити остаточні висновки.

Для точності дослідження ми запропонували учням «Диференційно-діагностичний опитувальник». Після проведення дослідження ми виявили, що 25% учнів старших класів мають спрямованість на професії типу «Людина-знакова система». Це такі види діяльності, які пов'язані з цифрами, документами, мовою. До цієї групи відносять такі професії: програміст, бухгалтер, лінгвіст, економіст. Тип професій «Людина-художній образ» підходить 22% учнів. Ці учні мають розвинену уяву та образне мислення. Професії, які підходять: художник, перукар, актор, ведучий телепередач, ведучий свят, костюмер, хореограф, сценарист, режисер та інші. Однакова кількість старшокласників мають спрямованість у сфері «Людина-техніка» та «Людина-природа» – 19%. Професії, які належать до групи «Людина-техніка»: будівельник, водій, конструктор, механік та ін., «Людина-природа»: агроном, ветеринар, зоотехнік, кінолог, геолог та ін. Лише 15% учнів мають спрямованість на тип майбутньої професійної діяльності «Людина-людина». Старшокласники, які набрали найбільше балів за цією шкалою, прагнуть працювати з людьми, наприклад, перукар, вчитель, лікар, юрист, продавець, психолог та інші.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Вибір професії, як ми бачимо, це складний і довготривалий процес. Проблема полягає не стільки в його загальній довготривалості, скільки в послідовності етапів. Адже правильно побудована і науково обґрунтована система професійної орієнтації є одним із вирішальних факторів правильного вибору професії.

Виходячи із результатів роботи, можна зробити висновок, що роботу з професійної орієнтації необхідно розглядати як систему, яка включає об'єктивні та суб'єктивні фактори, тобто вплив зовнішніх умов та індивідуально-психологічних особливостей особистості. А з цього виходить, що професійна орієнтація – це цілісна система психологічних заходів, направлених на самовизначення старшокласників у світі професій.

В результаті нашого дослідження було виявлено, що більша частина (25%) старшокласників, які брали участь в опитуванні, обрали для своєї майбутньої професійної діяльності тип «Людина-знакова система».

Використана в нашому дослідженні методика «Діагностика професійної готовності» застосовується для виявлення рівня готовності особистості до професійної діяльності. Згідно отриманих результатів цієї методики ми бачимо, що найсприятливіші умови для професійної сфери «Людина-природа».

Для більш точного результату дослідження було використано «Диференційно-діагностичний опитувальник». Перевагою методики є те, що вона вказує, яка саме професія підходить опитуваному. Точність результату досягається за допомогою процедури дослідження, яка передбачає вибір однієї із запропонованих професійних діяльностей.

Дуже рідко коли особистість має нахили лише до однієї зі сфер професійної діяльності, як і професія не може бути приналежна лише до однієї групи професій. Тож робити висновки треба не лише на основі одного з видів професійної роботи. Важливо враховувати усі аспекти вибору та робити кінцеві висновки цілеспрямовано та обдуманно. Тож пропонуємо зробити такий підхід до класифікацій професій: треба розуміти, що професія може характеризуватися одночасно ознаками різних типів, але в рівній мірі.

При проведенні професійної роботи варто підкреслювати на самостійності вибору професії, не нав'язувати свою думку, а плавно підштовхувати старшокласника в потрібному напрямку, щоб він відчував власну відповідальність за зроблений вибір. При цьому можна ненав'язливо ознайомлювати учнів з прикладами успішних і неуспішних життєвих шляхів, пов'язаних з вибором тієї чи іншої професії.

Успішність у школі не слугує показником відсутності проблем у професійному виборі. Тому професійну роботу слід організовувати з усіма учнями, починаючи вже з молодших класів.

Закінчуючи роботу, слід підкреслити, що з розвитком суспільства залишаються в минулому стереотипи щодо прийнятності тієї чи іншої професії для представників певної статі. Зараз створені всі умови для ефективного оволодіння будь-якою професією. Все залежить лише від схильностей, здібностей та ціннісних орієнтацій особистості людини.

Перспективою подальших досліджень даної проблеми є врахування усіх аспектів вибору професії. Вибір правильної професійної стежки завжди приводить до моральних, естетичних та загальних скарбів. На закінчення слід зазначити, що, незважаючи на високий рівень розвитку профорієнтації в країні, існує певний ряд проблем і протиріч. Наприклад, основною метою будь-якої системи профорієнтації є, з одного боку, задоволення потреб суспільства в кадрах і збалансований ринок праці, з іншого боку, особистісна і професійна самореалізація кожної особи окремо. Іншими словами, дослідникам у галузі профорієнтації ще належить вирішити ряд питань. Система профорієнтації в Україні розвивається з урахуванням національних традицій і підходів, при цьому урахування передового світового досвіду представляється доцільним.

Список використаних джерел:

1. Баклицький І.О. Психологія праці: підручник / І.О. Баклицький. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 655 с.
2. Голомшток А.Е. Выбор профессии и воспитание личности школьника / А.Е. Голомшток. – М.: Педагогика, 1979. – 160 с.
3. Зеер Э.Ф. Профориентология: Теория и практика: учеб. пособ. для высшей школы. / Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, Н.О. Садовникова. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. – 192 с.
4. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Климов Е.А. – М., 2004. – 304 с.
5. Назимов И.Н. Профориентация и профотбор в социалистическом обществе. – Москва: Экономика 1972. – 254 с.
6. Соловйова Л. Система профорієнтаційної роботи в школі // Професійна діагностика [Упор. Т. Гончаренко.] – К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. – 120с.
7. Шафранов-Куцев Г.Ф., Толстогузов С.Н. Профориентационные практики ВУЗА: монография. – М.: Логос, 2014. – 196 с.
8. Education statistics digest 2010. Singapore Ministry of education. URL: <http://www.moe.gov.sg/education/education-statisticsdigest/files/esd-2010.pdf>.